

Maria Asman
Uniwersytet Warszawski

Językowy obraz świata młodzieży szkolnej z okolic Augustowa

Od pojawienia się pierwszej definicji językowego obrazu świata (JOŚ) na gruncie polskiego językoznawstwa (*Encyklopedia wiedzy o języku polskim* pod red. S. Urbańczyka, Wrocław 1978) zagadnienie występowania interpretacji otaczającej nas rzeczywistości¹ w naszym języku znalazło wielu zwolenników i propagatorów. Badania JOŚ, oscylujące najczęściej wokół analizy języka potocznego, związków frazeologicznych czy językowego obrazu w tekstach literackich, przeprowadzane są w polskich ośrodkach akademickich, w tym także na Wydziale Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego. Ponieważ zajmuję się analizą językowego obrazu świata mieszkańców gminy Serock, w celu uzyskania materiału porównawczego podczas warsztatów gwaroznawczych, zorganizowanych w sierpniu 2016 roku w ramach projektu „Dialog pokoleń” (realizowanego przez Towarzystwo Kultury Języka), poddałam badaniom młodzież zamieszkującą okolice Augustowa. Byli to uczniowie szkół gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych będący najmłodszymi uczestnikami wspomnianego przedsięwzięcia.

Profil przygotowanych przeze mnie badań wpisuje się w tradycję zapoczątkowaną przez J. Bartmińskiego, za którym przyjmuję, że językowy obraz świata to „(...) pewien zestaw sądów mniej lub bardziej utrwalonych w języku, zawartych w znaczeniach wyrazów lub przez te znaczenia implikowanych, który orzeka o cechach i sposobach istnienia obiektów świata pozajęzykowego” (Bartmiński 2006: 66).

Zgodnie z tym ujęciem relacja systemu językowego do zawartego w nim obrazu świata odpowiada stosunkowi obiektu modelującego (język) do obiektu modelowanego (desygnat). Podstawą procesu modelowania jest wyobrażenie danej

¹ Nacisk na nazywanie językowego obrazu świata *interpretacją*, a nie *odbiciem rzeczywistości* kładzie R. Grzegorzczkova w artykule *Pojęcie językowego obrazu świata*. Ujęcie to, przyjęte przeze mnie w pracy magisterskiej oraz w niniejszym artykule, wskazuje na wtórność systemu językowego względem pozajęzykowej rzeczywistości, która istnieje niezależnie od języka (Bartmiński 1999: 41).

społeczności komunikacyjnej dotyczące elementu rzeczywistości pozajęzykowej. Jest ono zawarte w warstwie semantycznej znaku językowego odnoszącego się do danego obiektu ze świata zewnętrznego. Znaczenie wobec tego nie ogranicza się jedynie do warstwy leksykalnej, ale uwzględnia ponadto sferę konotacji semantycznych (tamże: 66, 67). Widoczne jest zatem, jak wysoką rangę w teorii JOŚ zyskuje zagadnienie stereotypów zawartych w języku, definiowanych jako „zbiór cech (sądów) nieobjętych kategoryzacją semantyczną, a odpowiedzialnych za właściwe użycie znaku (poprawne jego odniesienie do referenta) i wynikających z wiedzy o świecie lub wyobrażeń o tym świecie” (tamże: 67).

Przygotowane przeze mnie badania wpisują się w tradycję analizy stereotypów językowych w mowie mieszkańców wsi, zapoczątkowaną przez J. Bartmińskiego podczas pracy nad *Słownikiem stereotypów i symboli ludowych*. Moim celem jest bowiem przedstawienie zbioru sądów osób zamieszkujących tereny o wiejsko-miejskim charakterze, dotyczących wybranych zawodów (w tym związanych z pracą fizyczną, umysłową, jak i tzw. zawodów wolnych) oraz prezentowaną przez nich hierarchię wartości. Uczynieniem przedmiotem badania stereotypów związanych z pracą zawodową człowieka związane jest z wnioskami wynikającymi z obserwacji mieszkańców zamieszkanego przeze mnie obszaru (gminy Serock), gdyż jako nieautochtoniczna mieszkanka gminy o wiejsko-miejskim charakterze zauważam różnice w sposobie percypowania otaczającej rzeczywistości przez osobę mieszkającą na podobnym obszarze a JOŚ mieszkańca innego terenu Polski. Znaczenie pojęcia pracy zawodowej dla przeciętnego mieszkańca obszaru wiejsko-miejskiego zostanie ponadto potwierdzone we wnioskach przedstawionych w dalszej części artykułu.

Forma badania JOŚ młodzieży pochodzącej z okolic Augustowa nawiązuje do wywiadu dialektologicznego, co umożliwiło zarejestrowanie języka potocznego informatorów. Zostało ono podzielone na trzy części związane z typem zadań przygotowanych dla uczestników. Polecenia, ich zakres i kolejność wprowadzania były jednakowe bez względu na wiek i płeć referentów. Przed rozpoczęciem badania każdy z uczestników został poproszony o uzupełnienie ankiety socjometrycznej uwzględniającej płeć, rok i miejsce urodzenia, miejsce zamieszkania, typ szkoły, do której uczęszcza, a także wiek, wykształcenie i zawód rodziców. Badaniom poddano siedem osób (czworo dziewcząt i trzech chłopców). Czworo informatorów wskazało, że urodziło się w 1998 roku (18 lat), dwoje za rok urodzenia podało 2001 rok (15 lat), a jeden z uczestników – 2002 (14 lat). Respondenci wskazywali autochtoniczne pochodzenie z terenów województwa podlaskiego – dwóch jako miejsce urodzenia wskazało Sokółkę (miejscowość położoną ok. 50 km od Augustowa), pozostali urodzili się w Dąbrowie Białostockiej (ok. 40 km od Augustowa – dwoje informatorów), Sejnach (ok. 40 km od Augustowa – dwoje respondentów) i w Białymstoku (jeden informator). Informatorzy podali, że dwoje

z nich mieszka w Rosochatym Rogu (wsi położonej ok. 50 km od Augustowa), troje w Dąbrowie Białostockiej i dwoje w Sejnach. Uczestnicy badań w większości byli uczniami szkół ponadgimnazjalnych (czworo badanych) – troje z nich wskazało, że uczy się w Zespole Szkół Centrum Kształcenia Rolniczego w Sejnach, a jeden z informatorów był uczniem Zespołu Szkół Samorządowych w Dąbrowie Białostockiej. Troje młodszych badanych podało, że są uczniami Gimnazjum im. Armii Krajowej przy Zespole Szkół Samorządowych w Dąbrowie Białostockiej. Zgodnie z danymi przedstawionymi przez informatorów średni wiek rodziców przebadanej młodzieży to 40-45 lat. Informatorzy w większości są dziećmi osób z wykształceniem średnim bądź wyższym (czworo badanych). Troje uczestników wskazało, że ich rodzice osiągnęli wykształcenie zawodowe lub podstawowe. Rodzice informatorów to w większości pracownicy fizyczni (czworo badanych) – w tym: rolnicy, przedstawiciele średniego pionu medycznego, pracownicy usług budowlanych i remontowych. Troje z respondentów podało, że zawód wykonywany przez ich rodziców ma charakter pracy umysłowej (nauczyciele, chemik).

Pierwszym zadaniem w ramach przeprowadzonych badań było zapoznanie się z czternastoma obrazkami przedstawiającymi pracę zawodową. O wyborze poszczególnych zawodów zdecydowało występowanie danej profesji na terenie miejsko-wiejskim (np. rolnik, mechanik samochodowy, strażak, murarz, urzędniczka) czy prestiżu danej pracy w świadomości badanej grupy (np. lekarz, nauczyciel, tancerz, poeta itd.). Uczestnicy badań zostali poproszeni o nazwanie i podanie skojarzeń związanych z każdym z przedstawionych zawodów. W trakcie analizowania danych zebranych podczas badań okazało się, że najważniejszą względną różnicującą odpowiedzi informatorów jest ich płeć. Kwestia wieku czy zawodu i wykształcenia rodziców miała wpływ na kształt pojedynczych wypowiedzi uczestników, nie odbiła się jednak na całościowym ujęciu wniosków. W celu przedstawienia pełnej charakterystyki badanego przez mnie środowiska w dalszej części niniejszego artykułu zaprezentuję zbiorcze odpowiedzi uczestników badań na temat każdego z przedstawionych uczestnikom zawodów.

Wszystkie obrazki przedstawiające osoby określonych profesji zostały zaczerpnięte z podręczników do nauki języka angielskiego autorstwa J. Haldfielda: *Elementary vocabulary games* i *Elementary grammar games*. Zarówno według dziewcząt, jak i chłopców kobieta przedstawiona na pierwszym obrazku (jako osoba pracująca przy komputerze) to informatyk lub sekretarka. W zakresie charakterystyki wskazanego przez uczestników zawodu wystąpiło jednak zróżnicowanie. Dziewczęta podkreśliły, że jest to zawód związany z pracą fizyczną, wymagający dużej wiedzy i wykształcenia. Wśród chłopców pojawiły się odpowiedzi: „praca biurowa, dobrze płatna, potrzebna na rynku pracy”, „raczej dla kobiet”. Informatorzy płci męskiej jako atuty pracy sekretarki lub informatyka wymieniali bezpieczeństwo związane z wykonywaniem tego zawodu („praca

pod dachem”) oraz to, że jest to praca umysłowa („praca biurowa”, „czysta praca – w porównaniu z mechanikiem”). W świadomości badanej młodzieży praca sekretarki i informatyka wymaga zatem dużej wiedzy i kierunkowego wykształcenia. Zawody te kojarzą się badanym ze statyczną pracą biurową przy komputerze, satysfakcjonującą finansowo i potrzebną na współczesnym rynku pracy. Kwestie te były jednak podkreślane jedynie przez chłopców, co wskazuje na rozwiniętą u nich potrzebę użyteczności. Ponadto chłopcy wskazywali, że praca sekretarki (w znaczeniu pracownika biurowego) jest według nich zawodem wykonywanym głównie przez kobiety. Jak zostanie wykazane na podstawie dalszych wniosków – informatorzy płci męskiej dużo częściej zwracali uwagę na kwestię prestiżu społecznego danego zawodu, satysfakcję finansową czy poziom wykształcenia potrzebny do wykonywania danej pracy, podczas gdy uczestniczki badań podkreślały satysfakcję emocjonalną i prezentowały stereotypy ideowe związane z zaprezentowanymi im zawodami.

Odpowiedzi dotyczące drugiego z przedstawionych obrazków nie były różnicowane. Przedstawiciele obu płci wskazali, że na obrazku widzą pisarza. Stereotyp pojęciowy dotyczący tego zawodu opierał się na twierdzeniu, że „pisarz musi mieć talent, wenę”. Wśród cech opisujących osobę wykonującą ten zawód wymienione zostały cierpliwość, kreatywność oraz umiejętność wcielenia się w rolę nadawcy i odbiorcy pisanego tekstu.

Nieznaczne zróżnicowanie wystąpiło natomiast w opisie trzeciego z obrazków, na którym przedstawiciele obu płci wskazali tancerzy. Zarówno dziewczęta, jak i chłopcy podkreślali, że zawód ten wymaga dobrej kondycji, poczucia rytmu i zdrowia. Chłopcy wskazali jednak, że tancerze pracują jedynie z okazji ważnych wydarzeń i pokazów. Dostrzegalne jest zatem, iż informatorzy płci męskiej nie utożsamiają codziennych treningów z pracą zawodową, co wiąże się z uznaniem pracy tancerza za formę rozrywki, a nie profesji. Ponadto podkreślili oni, że „tancerz jest zawodem mało opłacalnym”. W ich świadomości zawód ten obciążony jest także odpowiedzialnością za partnera.

Odmienne stanowisko wiązało się z zawodem piłkarza, który został przedstawiony na czwartym obrazku. Dziewczęta podkreślały, że jest to praca związana z wysiłkiem fizycznym („praca fizycznie ciężka”, „pewnie zarabiają dużo, ale po prostu trzeba się nabiegać”), ale także satysfakcjonująca finansowo („pod warunkiem, że się wysoko zajdzie i jest się w tym dobrym”). Chłopcy oprócz powyższych cech wskazywali, że piłkarz musi stale pracować nad swoją sprawnością fizyczną poprzez ćwiczenia i odpowiednią dietę (co nie zostało uwzględnione przez nich w przypadku tancerzy). Ponadto informatorzy płci męskiej podkreślali, że nie jest to długotrwała praca ze względu na pogarszający się stan zdrowia. Dlatego też chłopcy stwierdzali, że piłkarz musi zapewnić sobie zabezpieczenie finansowe na przyszłość. Pomimo tego, że podkreślali także niepewność pracy (ze względu

na częste kontuzje), stwierdzali ostatecznie, że jest to „dobra praca w porównaniu z innymi”. Uczestniczki badań wykazywały się natomiast niechęcią wobec zawodu piłkarza: „Ogólnie jeśli chodzi o piłkę nożną itd., to mi się to nie podoba”. Porównując wypowiedzi chłopców dotyczące zawodu tancerza i zawodu piłkarza, zauważyć można dużą znajomość aspektów pracy sportowca i wykluczenie z tego kręgu profesji tancerza. Zawód tancerza funkcjonuje bowiem w świadomości informatorów płci męskiej jako forma rozrywki lub zajęcia niesatysfakcjonującego pod względem finansowym. Możliwe, że wpływ na kształt obu tych stereotypów mają zainteresowania chłopców, ich uprzedzenia i powielanie opinii przyjętych przez środowisko dorosłych lub rówieśników.

Zawód przedstawiony na piątym obrazku został określony przez informatorów jako chemik lub naukowiec. Informatorzy zgodnie podkreślali, że wykonawca tego zawodu musi mieć dużą wiedzę i wyższe wykształcenie. Dziewczeta zwróciły także uwagę na możliwe niebezpieczeństwo wynikające z niedostatecznego opanowania umiejętności potrzebnych do wykonywania tej pracy: „Trzeba się znać na wszystkich substancjach – co do czego dodać, żeby nie powstał wybuch”. Chłopcy podkreślili natomiast satysfakcję finansową związaną z wykonywaniem zawodu chemika oraz prestiż społeczny: „Można zabłysnąć w świecie, gdyby się coś wynalazło”.

Znaczne zróżnicowanie w wypowiedziach informatorów dotyczyło szóstego z obrazków, na którym uczestnicy wskazali rolnika. Wśród dziewcząt domino wało przekonanie, że osoba pracująca na wsi musi być silna, pracowita, cierpliwa i sumienna. Uczestniczki podkreślały, że jest to zawód związany z niezwykle ciężką pracą fizyczną: „Bardzo ciężka praca. Bardziej ciężka niż sportowiec”. W ich świadomości rolnik nie ma czasu wolnego („praca 24 na dobę”). Dziewczeta wykazywały się większą znajomością warunków pracy na wsi: „Trzeba mieć większe gospodarstwo, żeby sobie poradzić”. Prawdopodobnie wpływ na kształt stereotypu rolnika w ujęciu uczestniczek badań miał fakt ich rolniczego pochodzenia, o czym świadczy odwoływanie się do doświadczenia swoich rodziców lub dalszej rodziny (w anegdotach). Chłopcy podkreślali, że praca rolnika kojarzy im się z brakiem wyższego wykształcenia: „Zawód dla ludzi słabo wykształconych, niemających większych planów poza życie na wsi”. W ich świadomości rolnik jest osobą zamożną („przeważnie bogaci”), lubiącą ciszę i pracę na łonie natury. Pomimo tego, że – zgodnie z ich deklaracją – pracowali, pomagając w gospodarstwie wiejskim, to dziewczeta wykazują większą świadomość dotyczącą warunków pracy na wsi. Uczestniczki badań zwracają uwagę na poświęcenie typowe dla opisywanego zawodu. Podkreślają także trudności związane z utrzymaniem finansowym i wykazują się empatią wobec trudów życia na wsi.

Kwestia ideowa była także podkreślana przez uczestniczki w wypowiedziach dotyczących zawodu przedstawionego na siódmym obrazku – informatorzy (bez

względu na płeć) stwierdzili, że jest nim lekarz (jedna z informaterek wskazała, że może to być również pielęgniarka). Dziewczeta podkreślały, że zawód lekarza jest „najbardziej satysfakcjonującą pracą” pomimo tego, że wymaga poświęcenia, dużej wiedzy i wykształcenia kierunkowego. Kwestią podkreślaną przez uczestniczki badań była satysfakcja emocjonalna lekarzy, wynikająca z ratowania ludzi i pomagania innym. Dziewczeta zauważyły także, że zawód ten jest obciążony ryzykiem niepowodzenia: „To jest jak w policji – może ktoś umrzeć i nie masz na to wpływu, albo i masz, ale już jest za późno”. W świadomości chłopców lekarz jest zawodem wymagającym dużej wiedzy, doświadczenia i wykształcenia – z tego też względu deklarowali, że nie mogliby zajmować się tą profesją: „Lekarz to nie dla mnie, bo się za dużo trzeba uczyć”. Uczestnicy płci męskiej podkreślali także satysfakcję finansową związaną z pracą w tym zawodzie („dobry zawód, bardzo dobrze płatny”). W świadomości dziewcząt lekarz jest zawodem przynoszącym satysfakcję emocjonalną, ale obciążonym także ryzykiem porażki. Dlatego też uczestniczki podkreślały, że praca ta wymaga odporności na sytuacje stresowe. Wśród chłopców dominował pogląd, że praca lekarza jest satysfakcjonująca pod względem finansowym, wymaga jednak poświęcenia związanego z doskonaleniem swoich umiejętności, wiedzy i zdobywaniem wykształcenia.

Postać przedstawiona na ósmym obrazku została uznana przez badanych za sekretarza, dyrektora, prezesa firmy lub ekonomę. Wypowiedzi uczestników były zbliżone w zakresie skojarzeń związanych z tymi zawodami. W świadomości młodzieży osoba pracująca na podobnym stanowisku powinna być odpowiedzialna, posiadać szeroką wiedzę i wykształcenie. Uczestnicy podkreślali także, że jest to zawód stresujący, związany z umiejętnością prezentowania się przed dużą grupą odbiorców. Został on sklasyfikowany jako „praca za biurkiem”, jednak nie utożsamiano go z opisywaną wcześniej pracą sekretarki. Żaden z badanych nie odniósł się do pierwszego z obrazków. W świadomości uczestników praca sekretarki nie wiązała się także ze stresem lub umiejętnością zachowania się w określonych sytuacjach, co było podkreślane w wypadku prezesa lub sekretarza. Obraz zawodów związanych z pracą przy komputerze (w atmosferze biurowej) jest zatem zróżnicowany. Praca sekretarki nie wiąże się – w opinii informatorów – z doświadczeniem i umiejętnością autoprezentacji. Ciekawym zjawiskiem jest także fakt, że uczestnicy opisywali zawód dyrektora lub sekretarza, odwołując się do sytuacji przedstawionej na obrazku: „Praca nie jest za ciężka, ale trzeba wiedzieć, jak się zachować, jak ktoś dzwoni”. Podczas opisu zawodu sekretarki, która została przedstawiona jako osoba pisząca na komputerze, nie uwzględnili jednak faktu, że jest ona także odpowiedzialna za przeprowadzanie rozmów telefonicznych, umawianie spotkań itd.

Nieznaczne zróżnicowanie odpowiedzi wystąpiło w charakterystyce zawodu przedstawionego na dziewiątym obrazku. Badani stwierdzili, że jest nim mechanik samochodowy, ale tylko jedna uczestniczka i jeden z chłopców zauważyli, że na

obrazku została przedstawiona kobieta. Reakcją informatorki było stwierdzenie, że jest to „praca nie dla kobiet”, na co wpływ ma prawdopodobnie stereotyp obecny w świadomości jej otoczenia. Uczestnik płci męskiej pozostawił swoje spostrzeżenie bez komentarza. Informatorzy bez względu na płeć podkreślali, że praca mechanika wymaga doświadczenia, specjalistycznej wiedzy i umiejętności. Dziewczeta podkreślały, że jest to zawód związany z wysiłkiem fizycznym („ciężka praca”). Chłopcy natomiast zwrócili uwagę na niehigieniczne warunki pracy mechanika („dość brudna praca”), kwestię wykształcenia („zawód dla ludzi mało wykształconych”) oraz pasji będącej motywacją do wyboru tego zawodu. W świadomości informatorów płci męskiej mechanik samochodowy to osoba cierpliwa, silna, wykazująca się dużą wiedzą i zdolnościami: „musi mieć umiejętności”, „trzeba trochę siły, trochę cierpliwości, żeby coś naprawić”.

Zasadnicze zróżnicowanie wypowiedzi informatorów dotyczyło dziesiątego obrazka, na którym – zgodnie z opinią uczestników badań – przedstawiony został nauczyciel. Dziewczeta będące córkami osób wykonujących ten zawód często odwoływały się do doświadczenia swoich rodziców: „Nauczyciel to też jest bardzo ważny zawód – tak, jak moi rodzice”. Uczestniczki wykazywały spore zainteresowanie pracą nauczyciela, niektóre z nich podkreślały, że chciałyby w przyszłości wykonywać ten zawód: „Chciałabym zostać nauczycielem, np. w przyszłości”. Wśród cech, które w opinii uczestniczek powinna mieć osoba pracująca w charakterze nauczyciela, wymienione zostały cierpliwość, umiejętność nawiązania kontaktu z dziećmi i młodzieżą, doświadczenie i wyrozumiałość. Dziewczeta zwróciły uwagę przede wszystkim na kwestię umiejętności i predyspozycji osobowościowych, które powinien posiadać nauczyciel. Informatorzy płci męskiej podkreślili natomiast zagadnienie satysfakcji finansowej i elastycznego czasu pracy: „Bardzo dobry zawód, ponieważ nie pracują oni dużo godzin w tygodniu”, „Zawsze można dorobić kółkami, wyjazdami”. Atutem pracy nauczyciela w opinii chłopców jest możliwość zorganizowania rajdów lub wycieczek, w których samemu się uczestniczy: „Organizują często wycieczki, na które sami jeżdżą”. Za główną wadę tego zawodu uznali oni nienormowany czas pracy, związany z obowiązkiem sprawdzania np. wypracowań uczniowskich: „Jedynym minusem jest to, że po pracy trzeba sprawdzać sprawdziany itd.”. Dziewczeta wykazały większe zainteresowanie aspektami społecznymi i komunikacyjnymi wiążącymi się z pracą nauczyciela. Chłopcy natomiast zwrócili uwagę na kwestie poziomu wykształcenia, wysokości płacy, a także zalet i wad opisywanego zawodu.

Nieznaczące różnice wystąpiły w opisie zawodu przedstawionym na jedenastym obrazku, który został przez wszystkich informatorów określony jako artysta malarz. Uczestnicy, charakteryzując pracę malarza, skupili się na takich cechach, jak kreatywność, talent i wyobraźnia. Dziewczeta za główny atut opisywanego zawodu podały możliwość rozwoju umysłowego. Podkreślały także, że malarz

powinien być pracowity i zdolny. Uczestniczki zwróciły także uwagę na trud związany z wykonywaniem charakteryzowanego zawodu. Według nich malarz musi mieć rozwiniętą wyobraźnię i węgę, aby móc pracować. Chłopcy natomiast zaprzeczyli twierdzeniu, że praca malarza wiąże się z jakąkolwiek niedogodnością. Za główne zalety tego zawodu podali oni swobodę towarzyszącą pracy: „Nie trzeba mieć specjalnego stroju – można się ubierać, jak się chce” oraz satysfakcję finansową: „Dobrzy malarze są często doceniani i mogą przez to dużo zarobić”.

W wypowiedziach dotyczących dwunastego z przygotowanych obrazków, na których – zgodnie z opinią badanej młodzieży – przedstawiony został policjant, wystąpiło niewielkie zróżnicowanie. Dziewczeta po raz kolejny podkreśliły kwestię zaangażowania emocjonalnego, pracy dla idei oraz poświęcenia dla innych. Uczestniczki zaklasyfikowały opisywany zawód do niebezpiecznych, związanych z narażaniem życia. Jednocześnie podkreśliły satysfakcję emocjonalną wynikającą z pracy dla drugiego człowieka. W świadomości chłopców praca policjanta jest tzw. zawodem z powołania („zawód – wydaje mi się – z powołania”), wymagającym wcześniejszego przygotowania i specjalnych predyspozycji: „Policjantem może zostać osoba, która (...) może już wcześniej myślała nad takim zawodem”. Uczestnicy płci męskiej podkreślili także trudności związane z osiągnięciem wykształcenia odpowiedniego do wykonywania tego zawodu, deklarując, że planują lub planowali pracę w charakterze policjanta: „Ciężko jest się dostać do szkoły policyjnej”, „Nad policjantem to się akurat zastanawiałem, bo to coś by było – mnie się wydaje – że fajne”.

Zbliżone rozróżnienie wystąpiło również w przypadku wypowiedzi dotyczących trzynastego obrazka, na którym młodzież wskazała strażaka. Dziewczeta zaklasyfikowały strażaków, policjantów i lekarzy do zawodów związanych z ratowaniem ludzkiego życia, wymagających poświęcenia i pracy w imię idei: „W sumie tak samo jak policjant i lekarze, no bo ratują życie i też nie wiadomo, czy wrócą do domu kolejnego dnia czy nie”. W świadomości uczestniczek badań strażak musi być osobą cierpliwą, wysportowaną i skłoną do pomagania innym wbrew wszelkim przeciwnościom. Chłopcy natomiast, podobnie jak w przypadku charakterystyki policjanta, zwrócili uwagę na trudności związane z uzyskaniem kwalifikacji potrzebnych do wykonywania tego zawodu, podkreślając przede wszystkim istotność indywidualnych predyspozycji: „Nie każdy nadaje się do tej pracy”. W przeciwieństwie do dziewcząt wskazali także, że z chęcią pracowaliby w jednostce strażackiej, pomimo świadomości ryzyka związanego z tym zawodem.

Zawód przedstawiony na ostatnim z obrazków związanych z tematyką dotyczącą pracy funkcjonuje w świadomości młodzieży w tożsamy sposób. Uczestnicy badań stwierdzili, że na obrazku przedstawiony jest murarz. Odpowiedzi informatorów są porównywalne. Wszyscy badani wskazali, że jest to według nich praca związana z wysiłkiem fizycznym. Dziewczeta podkreśliły, że jest to

zawód wykonywany głównie przez mężczyzn, którym kobiety nie powinny się zajmować. Widoczny jest zatem wpływ stereotypów utrwalonych w świadomości społecznej. Zgodnie z opinią uczestniczek pracownik budowy musi być przystosowany do warunków panujących w miejscu pracy. Według chłopców murarz nie potrzebuje wyższego wykształcenia do prawidłowego wykonywania zawodu, ale powinien mieć odpowiednią wiedzę: „Musi znać się na swojej robocie”. Główną wadą zawodu murarza według uczestników płci męskiej jest obowiązek pracy niezależnie od warunków atmosferycznych oraz niebezpieczeństwo związane z możliwością narażenia zdrowia lub życia na terenie budowy.

Jak można zauważyć, dziewczęta podczas charakterystyki poszczególnych zawodów zwracają uwagę na te, które kojarzą się z pracą dla idei, zaangażowaniem emocjonalnym i płynącą z nich satysfakcją osobistą. Respondentki nie uwzględniają czynnika związanego z płacą lub trudnością zdobycia zatrudnienia czy zdobycia kwalifikacji do wykonywania danego zawodu. Są to kwestie poruszane przez informatorów płci męskiej, którzy prawdopodobnie kierują się świadomością swojej przyszłej roli społecznej związanej z zapewnieniem zabezpieczenia finansowego rodzinie. Jest to stanowisko zgodne z funkcjonującymi w świadomości społecznej stereotypami podziału na role płciowe, co objawia się również we wskazywaniu przez dziewczęta zawodów, których – ich zdaniem – nie powinny wykonywać kobiety. Uczestniczki badań cechują się także empatią i zrozumieniem wobec trudności związanych z wykonywaniem opisywanych zawodów (np. w przypadku rolnika). Chłopcy wykazują natomiast zainteresowanie zawodami funkcjonującymi w świadomości społecznej jako tzw. „męskie zawody” (np. policjant, strażak), nie uwzględniając w tym wypadku kwestii płacy i czynnika ideowego, na który zwracały uwagę dziewczęta. Kwestia funkcjonowania wskazanych stereotypów pojęciowych w świadomości informatorów zostanie rozwinięta na tle analizy kolejnych zadań przeprowadzonych badań.

Ostatnim zadaniem w tej części eksploracji był opis obrazka. Wszyscy respondenci wskazali, że została na nim przedstawiona rodzina siedząca przed telewizorem. Wypowiedzi uczestników badań są zróżnicowane względem stopnia zaangażowania w opis zasugerowanego obrazka. Żaden z respondentów nie podkreślił, że obrazek jest kolorowy. Czworo z nich wskazało, że widzi na nim rodzinę, jednak tylko troje zinterpretowało domniemane relacje pomiędzy postaciami: „To jest mama, tata i rodzeństwo – brat i siostra”. Czworo uczestników zauważyło, że oprócz ludzi na obrazku zostały także przedstawione zwierzęta (kot i pies): „Obok kanapy są zwierzęta, które przyglądają się rodzinie”. Istotne jest, że każdy z uczestników badań podkreślił stan emocjonalny postaci przedstawionych na sugerowanym obrazku: „Są zadowoleni, że spędzają wspólnie czas”, „Świetnie się bawią”, „Widać, że rodzina jest szczęśliwa, ponieważ uśmiechają się do siebie”. Wypowiedzi informatorów dotyczące ostatniego obrazka nie są zróżnicowane

w zależności od ich płci lub wieku. Zauważalny jest jednak poziom zaangażowania w opis sytuacji przedstawionej na obrazku czy relacji widocznych na nim postaci. Żaden z informatorów nie odniósł się do własnego doświadczenia związanego ze sposobami spędzania czasu wspólnie z rodziną. Informatorzy nie skrytykowali ani nie zaaprobowali możliwości zasugerowanej na obrazku.

Drugim zadaniem przygotowanym dla respondentów był opis wartości i antywartości. Uczestnicy zostali także poproszeni o ułożenie hierarchii uwzględniającej zarówno pozytywne, jak i negatywne wartości (kategoryzowane za U. Kopeć w *Językowym obrazie wartości w wypowiedziach licealistów (przyjaźń – miłość – nienawiść)*). Zasugerowana lista wartości i antywartości to rodzina, używki, wykształcenie, ekologia, Bóg, karierowiczostwo, nieudolność, przemoc, bezrobocie, ubóstwo, zaradność i zdrowie (na potrzeby badań zostały one zapisane wersalikami na podłużnych karteczkach). Na podstawie odpowiedzi uczestników badań wyłoniłam średnią ocen przypisywanych wartościom i antywartościom. Uwzględniając otrzymane wyniki, opracowałam zbiorczą propozycję hierarchii wartości – z rozróżnieniem na propozycję przedstawioną przez dziewczęta i chłopców. Zróżnicowanie dotyczące sposobu opisu poszczególnych wartości dotyczy nielicznych przykładów. Podkreślić należy jednak odmienne funkcjonowanie ich rangi w świadomości dziewcząt i chłopców.

W świadomości uczestniczek pierwsze dwa miejsca w hierarchii wartości zajmują *ex aequo* zdrowie i Bóg. Średnia wyciągnięta na podstawie wypowiedzi chłopców wskazuje, że umiejscawiali oni zdrowie na czele klasyfikacji, a kwestię związaną z wiarą w Boga na trzecim miejscu. Uczestnicy bez względu na płeć przypisywali zdrowie do wartości pozytywnych, podkreślając jego rangę w życiu człowieka i potrzebę dbania o jego stan: „Nie powinniśmy myśleć o pieniądzach, tylko dbać o zdrowie”. Postać Boga w świadomości młodzieży funkcjonuje w powiązaniu z instytucją Kościoła katolickiego. Uczestnicy podkreślali wychowanie w obrządku rzymskokatolickim oraz utożsamiali wiarę w Boga z praktykami religijnymi: „Chodzę do kościoła co tydzień, staram się być na wszystkich świętach”. Badani wskazywali, że czynnikiem odpowiedzialnym w ich życiu za nauczanie i propagowanie wiary w Boga jest wychowanie: „Nie wiem, czy jest na pierwszym miejscu, ale wiem, że jest bardzo ważne – tak mnie rodzice nauczali”. Widoczny jest zatem wpływ środowiska na ukształtowanie świadomości przebadanej młodzieży. Istotne jest także, że uczestnicy podkreślają swoją pobożność, utożsamianą przez nich z uczestnictwem w obrzędach religijnych.

Uczestnicy płci męskiej na drugim miejscu w klasyfikacji wartości wskazywali rodzinę. Wartość ta przez dziewczęta była klasyfikowana na trzecim miejscu (po zdrowiu i Bogu). Dziewczęta podkreślały, że „nie powinno się wybierać takich zawodów, żeby nie być w ogóle w domu”. W ich świadomości rodzina jest utożsamiana z poczuciem bezpieczeństwa, możliwością uzyskania wsparcia ze

strony bliskich. Chłopcy deklarowali natomiast, że planują w przyszłości założyć rodzinę. Podkreślali także, że są zaangażowani w procesy integrujące ich bliskich: „Dbam o rodzinę, poświęcam jej dużo czasu, staram się uczęszczać na spotkania rodzinne”. Dziewczęta nie podkreślały swojej aktywności w zachowaniach prodrodzinnych. W ich świadomości ognisko domowe zapewnia poczucie bezpieczeństwa, pewności i pomoc w sytuacji problemowej. Chłopcy zapewniali natomiast o poczuciu odpowiedzialności za swoją rodzinę oraz zaangażowaniu w procesy integracyjne, takie jak rodzinne zjazdy, imprezy itd. Także w tym przypadku widoczny jest zatem wpływ utrwalonego w świadomości badanych podziału na role społeczne. Dziewczęta, przyjmując funkcję przyszłych matek i żon, podkreślały, jak ważne jest pogodzenie pracy zawodowej z czasem poświęconym dla bliskich. Chłopcy natomiast zaznaczali, że czują się odpowiedzialni za rozwój i integrację swojej rodziny, co wpisuje się w stereotypowy obraz mężczyzny.

Respondentki na czwartym miejscu w hierarchii wartości wskazywały ekologię. Informatorzy wiązały dbałość o środowisko naturalne ze stanem zdrowia: „Jest bardzo ważne – wszystko dotyczy się zdrowia”. Chłopcy natomiast podkreślali, że postawa ekologiczna jest dla nich ważna, jednak wskazywali ekologię na piątym miejscu w klasyfikacji. Dziewczęta deklarowały dbałość o przyrodę w miejscu zamieszkania, domu (np. segregowanie śmieci). Uczestnicy płci męskiej byli znacznie bardziej wycofani w tym zakresie, podkreślając jedynie, że stan środowiska naturalnego jest dla nich ważny. Nie wykazywali jednak takiego zaangażowania jak dziewczęta. Świadomość uczestniczek dotycząca zakresu działań ekologicznych jest znacznie bardziej rozwinięta niż u chłopców. Wykazują one także więcej zainteresowania uczestnictwem w akcjach związanych z ochroną środowiska naturalnego.

Chłopcy na czwartym miejscu w hierarchii wartości wskazywali zaradność. Średnia ocen dziewcząt umiejscawia tę cechę na szóstym miejscu (po wykształceniu). Istotne jest także, że uczestnicy płci męskiej oceniają zaradność wyżej niż ekologię i wykształcenie, które znajduje się w zbiorczej klasyfikacji na szóstym miejscu. Informatorzy obu płci wskazywali, że w ich opinii zaradność jest bardzo pozytywną i potrzebną cechą. Dziewczęta podkreślały, że człowiek zaradny „poradzi sobie w życiu”. Zaradność była przez nie utożsamiana z umiejętnością znalezienia zatrudnienia. Chłopcy natomiast podkreślali, że chcieliby być ludźmi zaradnymi, gdyż w ich opinii zaradność utożsamiana jest z niezależnością. Uczestnicy płci męskiej wskazywali, że chcieliby być samodzielni, co definiowane było przez nich jako umiejętność radzenia sobie w sytuacjach problemowych. Widoczny jest zatem wpływ stereotypu płciowego. W świadomości chłopców funkcjonuje obraz zaradnego i odpowiedzialnego mężczyzny, który jest niezależny i samodzielny. Widoczne jest to także w sposobie definiowania nieudolności, która wskazywana była przez chłopców na dziewiątym miejscu w klasyfikacji (przez dziewczęta na ósmym). Istotnym faktem jest to, że chłopcy łączyli tę cechę

z pojęciem bezrobocia (klasyfikowanym na ósmym miejscu – poprzedzającym nieudolność). Dziewczęta deklarowały, że w wielu sytuacjach życiowych czują się nieudolne, co związane jest z nieumiejętnością samodzielnie poradzenia sobie ze zdarzeniami losowymi: „Ja jestem niezaradna czasami – w sensie, że nieogarnięta”. Jednocześnie uczestniczki badań podkreślały, że osoba nieudolna powinna umiejętnie zwalczać tę cechę, a w sytuacjach problemowych zwracać się z prośbą o pomoc do innych osób. Chłopcy natomiast stanowczo krytykowali nieudolność, tłumacząc, że chcieliby być niezależni od wsparcia ze strony otoczenia. Jednocześnie podkreślali gotowość do pomagania innym: „Chciałbym komuś pomagać, a nie żeby to ktoś mi pomagał”.

Wykształcenie jest wyżej cenione przez dziewczęta (piąte miejsce) niż przez chłopców (szóste miejsce – po zaradności). Informatorzy wskazywali, że każdy człowiek powinien dostosować poziom wykształcenia oraz jego kierunek do indywidualnych preferencji i możliwości intelektualnych: „Wykształcenie jest każdemu potrzebne. Nie wszystkim wyższe, ale przynajmniej zawodowe lub techniczne”. Uczestnicy uwarunkowywali znalezienie pracy ze zdobyciem odpowiedniego poziomu kwalifikacji: „Każdy powinien skończyć jakąś szkołę, mieć jakiś zawód, żeby potem lepiej znaleźć pracę”. Jednocześnie wypowiedzi respondentów wskazywały na użyteczność przygotowania zawodowego: „(...) jeżeli ktoś nie myśli w ogóle o studiach, to bez sensu liceum – lepiej skończyć technikum, mieć zawód i później w tym pracować”. Istotnym faktem jest podkreślanie przez chłopców rangi zaradności, podczas gdy w opinii dziewcząt to wykształcenie zajmuje wyższe miejsce niż poczucie niezależności i samodzielności.

W obu klasyfikacjach listę antywartości rozpoczynało karierowiczostwo. Młodzież podkreślała, że kariera zawodowa jest ważna w życiu człowieka, ale jednocześnie wymaga poświęcenia życia rodzinnego, co było krytykowane przez respondentów: „Jak ktoś dąży do kariery – wolałabym, żeby zajmował się rodziną i też spełniał swoje marzenia”. Chłopcy wskazywali, że chcieliby osiągnąć pożądaną status społeczny, który zapewniłby poczucie bezpieczeństwa im i ich rodzinie, ale nie mogliby uznać kariery za priorytet: „Chciałbym zrobić sobie karierę, dobrą karierę w życiu, się ustatkować, zapewnić byt rodzinie, dużo zarabiać, ale nie stawiałbym tego na pierwszym miejscu”, „Nie mogłoby być to moim priorytetem”, „Chyba nie jest to po mojemu dobra cecha, bo jeżeli ktoś chce za wszelką cenę osiągnąć np. coś z jakimś zawodem, to nie zwraca potem uwagi na bliskich”. Chłopcy stanowczo deklarowali, że cecha ta nie mogłaby być dla nich prymarna, choć utożsamiają karierę z możliwością zapewnienia bezpieczeństwa finansowego rodzinie. Jest to kolejny dowód na funkcjonowanie w świadomości respondentów stereotypów dotyczących ról płciowych.

Ciekawym zjawiskiem jest łączenie antywartości takich jak ubóstwo i bezrobocie z opisywaną uprzednio nieudolnością. Bezrobocie (w klasyfikacji chłopców

znajdujące się na ósmym miejscu, a w hierarchii uczestniczek na dziesiątym) w świadomości informatorów wynika z niemożliwości podjęcia zatrudnienia (np. ze względu na stan zdrowia) lub świadomego ignorowania obowiązku pracy. Respondenci stanowczo krytykowali stan, kiedy człowiek celowo nie podejmuje zatrudnienia, choć nie ma po temu żadnych przeciwwskazań. Jednocześnie w opinii uczestników badań bezrobocie funkcjonuje jedynie jako okres przejściowy, gdyż wykluczają oni możliwość nieznaalezienia miejsca pracy: „Już jest w ogóle dla mnie na samym dnie, bo to zawsze się coś znajdzie do do pracy”. Ubóstwo (klasyfikowane przez dziewczęta na dziewiątym miejscu, a przez chłopców na dziesiątym) w opinii uczestniczek badań jest sytuacją losową: „Nie mamy na to wpływu”. Dziewczęta wykazują także empatię wobec stanu, w którym znajdują się osoby o niskim statusie materialnym: „Trzeba pomagać tym ludziom, bo nie wiadomo, co nas w życiu spotka”, a także wyrozumiałość: „To nie zmienia faktu, że są normalnymi ludźmi”. Zgodnie z opinią chłopców do ubóstwa doprowadzić mogą używki, długotrwały stan bezrobocia i brak wyższego wykształcenia. Uczestnicy płci męskiej deklarowali także, że stan ten jest możliwy do rozwiązania np. przez znalezienie zatrudnienia gwarantującego wyższą płacę.

Dwa ostatnie miejsca w zbiorczej klasyfikacji wartości zajmują odpowiednio przemoc i używki (zarówno w przypadku hierarchii przedstawionych przez dziewczęta, jak i przez chłopców). Przemoc utożsamiana była przez uczestników z fizycznym znęcaniem się nad drugą osobą. Informatorzy wskazywali, że prowadzi ona do uszczerbku na zdrowiu psychicznym osoby, która była obiektem agresji. Respondenci podkreślali, że do przemocy doprowadzić może nadużywanie alkoholu i nieumiejętność radzenia sobie w sytuacjach problemowych. Równie negatywnie oceniane były używki, które uczestnicy utożsamiali z alkoholem, narkotykami i papierosami. W świadomości informatorów prowadzą one do pogorszenia stanu zdrowia (w skrajnych przypadkach do śmierci), wykojenia społecznego lub zaburzenia relacji rodzinnych. W opinii respondentów używki kojarzą się przede wszystkim z negatywnym uzależnieniem – żaden z nich nie podkreślił jednak, że występują także nałogi, które nie mają bezpośredniego wpływu na stan zdrowia. W świadomości uczestników badań pojęcie to jest ograniczone do alkoholizmu lub uzależnienia od narkotyków czy tytoniu – nie wliczają oni jednak w ten zakres pracoholizmu, uzależnienia od Internetu lub telefonu komórkowego.

Jak podkreślono, wypowiedzi informatorów poświadczają funkcjonowanie w świadomości badanej młodzieży stereotypów związanych z podziałem na role społeczne kobiet i mężczyzn. Ciekawym zjawiskiem zaobserwowanym podczas pierwszego i drugiego zadania jest ponadto brak odwołań do przykładów z lektur szkolnych czy innych tekstów kultury, takich jak filmy, literatura popularna, seriale itd. Niewykorzystanie wiedzy dotyczącej motywów funkcjonujących

w sztuce świadczy nie tyle o niedostatecznym przyswojeniu materiału szkolnego, ile o nieświadomości związanej z możliwością wykorzystania go w praktyce. Młodzież dysponuje informacjami przekazywanymi podczas lekcji języka polskiego w szkole, jednak nie odwołuje się do przykładów z literatury i sztuki, ponieważ nie utożsamia perypetii bohaterów lektur szkolnych z własnym życiem. Zagadnienie to potęguje fakt, że uczestnicy nie nawiązali także do utworów kultury popularnej czy biografii znanych im artystów. Świadczy to o braku podstawowego warsztatu interpretacyjnego, za którego zaszczepienie i ukształtowanie odpowiedzialni są nauczyciele poloniści. Wnioskować można, że edukacja szkolna nie odpowiada na potrzeby młodzieży, gdyż jest wyizolowana z ich codziennego życia. Informatorzy stanowczo rozgraniczają materiał szkolny i funkcjonowanie w otaczającej ich rzeczywistości, nie widząc sposobu na wykorzystanie wiedzy szkolnej w praktyce. Zgodnie z założeniem obecnego egzaminu maturalnego z języka polskiego uczeń powinien jednak umiejętnie wykorzystywać i porównywać konteksty pojawiające się w znanych mu tekstach kultury. Prawdopodobnie młodzież przyswoiła warsztat metodyczny niezbędny do napisania wypracowania maturalnego, jednak nie potrafi wykorzystać go poza lekcjami języka polskiego w szkole.

Część trzecia przeprowadzonych badań miała charakter krótkiej rozmowy, podczas której uczestnicy zostali poproszeni o udzielenie odpowiedzi na trzy pytania. Także w tej fazie widoczne jest trwałe zaszczepienie stereotypów płciowych w świadomości badanej młodzieży. Na pierwsze pytanie (Jak spędziłbyś/spędziłabyś wolny dzień?) dziewczęta odpowiedziały, że mogłyby pomóc rodzicom w pracach związanych z gospodarstwem domowym. Jedna z uczestniczek deklaratowała, że chciałaby poświęcić ten dzień na wyjazd do schroniska dla zwierząt, gdzie mogłaby pracować w charakterze wolontariusza. Dziewczęta wykazują się zatem postawą empatyczną, skłoną do pomocy i zaangażowania w sprawy innych osób. Chłopcy podkreślali natomiast, że wolny dzień spędziliby na aktywnym wypoczynku razem ze znajomymi (gra w piłkę, wyjazd nad jezioro lub basen, pójdzie do kina itd.). Ich dążenia dotyczą przyjemnego spędzenia czasu w gronie przyjaciół lub rodziny. Wypowiedzi chłopców wskazują na utrwalenie w ich świadomości stereotypowej roli społecznej mężczyzny (samodzielnego, niezależnego, odpowiedzialnego opiekuna rodziny, zapewniającego odpowiedni status społeczny i poczucie bezpieczeństwa swoim bliskim). Dziewczęta natomiast posługują się klasycznym modelem kobiecości, przedstawiającym kobietę jako delikatną, empatyczną, dbającą o rodzinę, skłoną do poświęcenia i pomocy.

Widoczne jest to także w odpowiedziach na trzecie pytanie (Jak wyobrażasz sobie swoją przyszłość?). Dziewczęta deklaratowały, że chciałyby zdobyć wykształcenie wyższe lub ukończyć szkołę średnią i znaleźć pracę: „Chciałabym skończyć szkołę, dostać się na studia”, „Po szkole pójdę do pracy, bo maturę nie wiem czy będę pisać – raczej nie”. W ich planach pojawiały się także marzenia

o założeniu rodziny: „Chciałabym (...) założyć rodzinę, mieć dwójkę dzieci, po prostu żyć razem do końca”. Chłopcy planują osiągnięcie stabilizacji finansowej, jednak nie utożsamiają jej ze zdobyciem wyższego wykształcenia. Chcieliby znaleźć zatrudnienie zapewniające odpowiedni status społeczny i przynoszące satysfakcję osobistą. Marzenia o założeniu rodziny pojawiają się w odpowiedzi tylko jednego z uczestników i zostają wymienione po wspomnieniu o planach dotyczących przyszłej pracy.

Oprócz funkcjonującego w świadomości młodzieży podziału na role społeczne widoczne jest także znaczne skonwencjonalizowanie planów dotyczących przyszłości. Zauważalne jest to także w odpowiedziach na drugie pytanie (Jak spędziłbyś/spędziłabyś wymarzone wakacje?). Zarówno dziewczęta, jak i chłopcy wskazywali, że nie mają marzeń dotyczących wyjazdu w konkretne miejsce. Podkreślali jednak, że idealnym urlopem byłby dla nich wyjazd z rodziną lub przyjaciółmi w ciepłe, bezpieczne miejsce, gdzie mogliby odpocząć i wspólnie spędzić czas. Informatorzy wskazywali także, że chętnie podjęliby pracę dającą im doświadczenie zawodowe: „Tak, jak w tym roku, bo pracuję w restauracji na kuchni – iść za swoim kierunkiem, żeby się rozwijać”.

Na postawie przedstawionych wypowiedzi uczestników badań stwierdzić można, że młodzież wykazuje standardowe potrzeby np. w zakresie planów dotyczących przyszłości. W ich świadomości dominuje tradycyjny podział na role społeczne kobiet i mężczyzn, związany prawdopodobnie z wpływem środowiska dorosłych lub rówieśników. Istotne jest także, że informatorzy nie wykorzystują warsztatu interpretacyjnego poza lekcjami języka polskiego w szkole, co świadczy o nieutożsamianiu przykładów z literatury i sztuki z sytuacjami życia codziennego. Widoczne jest zatem, że edukacja szkolna nie odpowiada potrzebom młodzieży.

Uczestnicy badań wykazują się dbałością o kulturę języka polskiego. Posługują się językiem potocznym, a w relacji ze starszą osobą dostosowują formy adresatywne do odbiorcy. W ich języku nie występują regionalizmy; w pojedynczej wypowiedzi jednego z chłopców zanotowano jedynie kalkę składniową z języka rosyjskiego: „Chyba nie jest to po mojemu dobra cecha (...)”.

W celu uzyskania obszerniejszego materiału badawczego niezbędne jest powtórzenie i rozszerzenie zakresu badań (z uwzględnieniem także osób dorosłych). Wyłoniony na tej podstawie językowy obraz świata mieszkańców okolic Augustowa będzie potwierdzeniem tezy o złożoności JOŚ narodowego, u którego podstaw leży percepcja rzeczywistości zawarta w stereotypach ludowych. Ponadto wnioski z opisanych badań mogą zostać wykorzystane przez kadrę nauczycielską pracującą w szkołach funkcjonujących na badanym obszarze do celów doskonalenia metod pracy z uczniami. Wyłonienie stereotypów utrwalonych w świadomości młodzieży jest niezwykle istotne, aby umiejętnie dostosować postępowanie dydaktyczne do potrzeb uczniów, a w konsekwencji podwyższyć

poziom efektywności nauczania. Ważne jest także przedstawienie uczniom odpowiedniego warsztatu pracy z tekstem, tak aby potrafili dostrzec analogię pomiędzy literaturą a życiem codziennym, co skutkować będzie wzrostem poziomu świadomości czytelniczej u młodzieży. Zebrany materiał badawczy może zostać ponadto przeanalizowany przez psychologów czy socjologów.

Bibliografia:

- Bartmiński J., 2006, *Językowe podstawy obrazu świata*, Lublin, s. 66, 67.
Bartmiński J., 2007, *Stereotypy mieszkają w języku. Studia etnolingwistyczne*, Lublin.
Encyklopedia wiedzy o języku polskim, 1978, red. S. Urbańczyk, Wrocław, s. 143.
Grzegorzczkowska R., 1999, *Pojęcie językowego obrazu świata* [w:] *Językowy obraz świata*, J. Bartmiński (red.), Lublin, s. 41.
Kopeć U., 2008, *Językowy obraz wartości w wypowiedziach licealistów (przyjaźń – miłość – nienawiść)*, Rzeszów.
Kurcz I., 1987, *Język a reprezentacja świata w umyśle*, Warszawa, s. 93-131.
Puzynina J., 1992, *Język wartości*, Warszawa.
Sapir E., 1978, *Kultura, język, osobowość*, Warszawa, s. 33-60.

Linguistic image of the world of the youth from around Augustów

Summary

The article presents findings of an August 2016 research project taken among school children in the Augustów area, where the goal was to identify notional stereotypes about selected occupations (teacher, scientist, firefighter, physician, etc.) and describe the subjects' value hierarchy. The conclusions of the study specify elements of the linguistic image of the world among the young people under review, as well as formulating a preliminary proposal for the didactic use of insights about the notional stereotypes shared by young people. Adjusting the methods of working with a pupil to his or her individual requirements is of key importance, not only for improvement in the effects of learning but also for young people's motivation to acquire in-depth knowledge on their own. The line of sociolinguistic research proposed in the article evokes a tradition started in Polish linguistics by J. Bartmiński, and it responds to that researcher's appeal for the concept of linguistic image of the world to be studied experimentally (including by questionnaire).

Key words: stereotype, sociolinguistics, youth, didactics, dialectology

Słowa kluczowe: stereotyp, socjolingwistyka, młodzież, dydaktyka, dialektologia,